

Ljudska medicina v dobrépoljski dolini.

Anton Mrkun — Dobrépolje.

1. Vzroki bolezni.

V prejšnjih časih se je mnogokrat slišalo, da so coprnice naredile kako bolezen. V tistih časih so tudi coprnice delale točo. Ako je kak človek zbolel za udno boleznijo (revmatizmom) in bil radi bolezni sključen, so vselej pripisovali to coprnicam, češ: »To so coprnice naredile.« Včasih so rekli, da je vzrok te ali one bolezni to, ker je bolnik prej na kakem potu, križišču ali na stezi prehodil kako znamenje, ki je bilo nevidno in ki ga je naredil kak hudoben človek. Včasih so rekli, da je dobil bolezen zato, ker je ravno naletel nanj in je bilo »narejeno« za drugega, pa se je on slučajno nanj naključil. Tako so včasih verovali, a dandanes nihče ne veruje, da bi kdo mogel drugemu kaj »narediti«. Pač pa imajo ljudje še sedaj trdno vero, da človeka v želodcu ali v črevah »grize«, ker mu je kak hudoben človek v gostilni ali v kaki drugi družbi, kjer so pili iz enega kozarca, vino »pregriznil«. Tisti namreč, ki je pred njim pil, ni izpil vse pijače, ampak samo nekaj. Ko je nehal piti, je z zobmi skupaj stisnil in tako »pregriznil« pijačo. Kozarec je postavil nato na mizo in ga nalil in ga ponudil tistemu, ki mu je namenil iz hudobnosti, da ga »grize«.

Prej so ljudje trdno verovali, da duhovnik lahko koga »izmašuje« in da potem tisti človek v kratkem umrje. Ako je bil kdo z duhovnikom kaj navzkriž, ni hodil k njegovi maši, ampak je rajši šel mašo iskat po sosednjih župnijah.

Tudi mora je hodila v prejšnjih časih ljudi tlačit. To so ljudje trdno verovali. Sedaj se nikdar več ne sliši, da bi koga še mora tlačila. Ako je hudobnež zbolel, so ljudje govorili in še dandanes govore: »Bog ga je kaznoval zavoljo njegove hudobije.« Torej ljudje pripisujejo bolezen hudobiji človeka.

V prejšnjih časih se ljudje niso znali varovati raznih bolezni in so sploh mislili, da se bolezni ne nalezajo. Temveč tisti se bolezni nalezajo, ki se je boji. Dostikrat so n. pr. jedli z ravno tisto

žlico kakor bolnik in iz iste sklede. Privzdigovali so bolnika in se prav nič niso varovali. Zato so pa divjale v prejšnjih časih po naših krajih razne bolezni, n. pr. kolera. Istotako so divjale koze, tako da je veliko ljudi umrlo. Nekateri starejši ljudje imajo še sedaj po kozah spačen obraz. Odkar zdravniki cepijo otrokom vsako leto koze, se ta bolezen več ne pojavi.

2. Kako so se ljudje zdravili.

Ako je koga ujedalo ali kakor so rekli »grizlo« ali »bodlo«, je bilo najnavadnejše zdravilo to, da so v peči segreti opeko in jo zavito v cunjó pokladali na boleče mesto. Ko je opeka postala hladna, so imeli že drugo pripravljeno. Tako je bila ena opeka vedno na žerjavici, druga pa na bolniku. In res so s tem ravnanjem dostikrat pregnali bolezen.

Velikokrat so ljudje posušili razna zelišča, kakor: bezgovo cvetje, lipovo cvetje, tavžentrože, arniko, žajbelj, kumino, kamilice, lapuh, borovnice, janež itd. Ta zdravilna zelišča so rabili pri raznih boleznih. Čaj iz lipovega cvetja so rabili za želodec in tudi za kašelj in za prsne bolezni, bezgovo cvetje za prsi, želodec in sploh za vse bolezni. Tavžentrože so rabili za slabokrvne. Arnika je dobro zdravilo za rane. Zoper prisad so rabili žajbelj. Kumino so rabili za trebušne bolezni. S kamilicami so zdravili ženske bolezni, posebno porodnice so pile kamiličen čaj. Lapuh je zdravilo za očesne bolezni in za razne notranje bolezni. Suhe borovnice so dobre zoper drisko. Istotako tudi suhe hruške. Janež je zdravilo zoper razne prsne bolezni. Pljučnik za pljučne bolezni, goba na bezgu je zdravilo zoper očesne bolezni. Sveže bezgovo listje je zdravilo za glavobol. Za trebušne bolezni rabijo močno žganje, kakor: brinovec, slivovko in drožnik. Čislano zdravilo sta ajbiš in pelin. Naše gospodinje naberó ajbiš in pelin, ju posuše in spravijo najrajši v kašči ali pa tudi na podstrešju za kako špiro ali v kaki stari skrinji in jih rabijo pri različnih boleznih doma ali pri sosedih. Ljudje namreč si radi pomagajo v bolezni drug drugemu. Kar se ne dobi pri eni hiši, se pri drugi. Če se pojavi bolezen v hiši, ženske hitro zneso skupaj razna domača zdravila, naj bo bolezen pri ljudeh ali pa tudi pri živini. Tudi bolnike obiskujejo radi, vendar tako, da moški obiskujejo moške, ženske pa ženske bolnice. Posebno ako je bolnik dalj časa bolan, zlasti v zimskih dolgih večerih pridejo zvečer moža-

Anton Mrkun

karji v vas, mu krajšajo čas, ga tolažijo in, če treba, tudi kaj privzdignejo in mu na ta ali oni način lajšajo njegovo bedno stanje. Ako se bolniku stanje poslabša in je pričakovati njegove zadnje ure, kaj radi pridejo sosodje k njegovi zadnji uri, molijo in, ko umira, eden vedno kropi z blagoslovljeno vodo okrog njegove smrtne postelje. Ko bolnik izdihne, ga sosodje umijejo, preoblečejo ter mu prirede mrtvaški oder. V vsaki vasi je nekaj takih ljudi, ki se ne boje prijete mrliča, ga umiti, preobleči in končno položiti na oder.

3. Zdravniki.

Pred kakimi 40 leti je bil v Vel. Laščah zdravnik Zalokar, ki so mu ljudje rekli »padar«. Hodil je po naših selih in bil strog z ljudmi. Domače je ozmerjal, da ne znajo prav ravnati z bolnikom. Tudi niso poprej klicali zdravnika, le v najnujnejših pri-

merih so ga klicali, navadno, ko je bilo že prepozno. Zato je razumljivo, da je zdravnik ljudi grajal, ker so ga klicali šele k umirajočemu, ko je bila že vsaka zdravniška pomoč brezuspešna. Starejši ljudje so kaj radi rekli: »Kaj bo le padar pomagal? Nič. Samo da denar vzame. Če bolniku domača zdravila ne pomagajo, mu tudi padar ne bo pomagal.«

Ako je zdravnik prišel na dom, je računal po dva do pet goldinarjev. Ako pa je prišel ponoči h kaki porodnici, je računal po 10 goldinarjev.

Kaj radi so hodili ljudje k dr. Lukanu v št. Vid pri Stični. Šli so ponj navadno z vozom in ga pripeljali na bolnikov dom. Ljudje so imeli do njega zelo veliko zaupanje. Ko je umrl, so ljudje rekli: »Škoda ga je bilo, veliko naših ljudi je scajtal.« Dandanes iščejo ljudje zdravniško pomoč skoro v vsaki bolezni. Tudi v bolnišnico gredo radi v Ljubljano.

4. Mazači in zagovorniki.

Nekdaj so ljudje hodili po pomoč v bolezni k raznim mazačem in zagovornikom, ki so znali bolezen »zagovoriti« ali »oddelati«. Tisti, ki so bili bolj lahkoverni in bili prepričani, da je bolezen »narejena«, so gotovo vselej šli h kaki osebi, ki je znala bolezen »oddelati«. Eden takih zagovornikov je bil v sredi preteklega stoletja na Trojanah, kamor so hodili za pomoč, četudi je bilo zelo daleč. Na nasvet tega vsevedeža so potem naši ljudje »odpravljali« bolezen.

Pa tudi raznim cigankam so večkrat nasedli, ko jim je zagotovila, da bo to ali ono bolezen odpravila, seveda proti odškodnini, t. j. s klobasami, slanino, jajci itd. Cigankam dandanes nihče več ne verjame.

Za pomoč v bolezni so hodili tudi k raznim mazačem, konjercem in konjederkam v razne kraje, včasih tudi v velike daljave, prepričani, da jim bo šintarica pomagala. In če se je res slučajno zgodilo, da se je bolezen obrnila na boljše, je imela taka šintarica še večjo veljavo in zaupanje pri ljudeh. Še dandanes nosijo ljudje h konjederkam bolnikovo vodo kazat in pravijo, da šintar pozna na vodi starost, spol, vzrok in razvoj bolezni

dotičnega človeka. Današnji mazači imajo, kakor ljudje pripovedujejo, lepo urejeno ordinacijsko sobo. V zadnjem času je neka taka šintarica v R. D. K njej hodijo po pomoč ne samo kmetje, ampak tudi ljubljanski izobraženci.

Nekdaj so znali zagovarjati tudi kačji pik. Pri nas se je namreč pred kakimi 40 leti še splošno pasla po pašnikih živina, t. j. ovce, koze in goveda. Zelo pogostokrat se je dogodilo, da je posočo se živino pičil gad ali modras v smrček. Pičena žival je imela velike bolečine. Ob taki priliki so živino takoj prignali domov s paše in so poklicali tistega človeka, ki je znal gadjji ugriz zagovoriti. Pa tudi ako je gad ugriznil v boso nogo pastirja, ki je živino pasel, ali katero drugo osebo, ki je obirala lešnike ali jagode, vselej so poklicali tistega človeka, ki je znal pik zagovoriti ali »panati«.

Človek, ki je znal zagovarjati, ni hotel nobenemu drugemu človeku razkriti svoje tajnosti, ki je ostala navadno samo v eni družini in so jo podedovali od roda do roda.

Ivan Dren iz Ponikev mi je povedal, da si je nekoč izposodil Mohorjeve knjige pri nekem zagovorniku. Ko je listal knjigo, je našel listič, na katerem je bila zapisana molitev, ki se moli pri zagovarjanju kačjega pika. Glasila se je tako: »Tam stoji ta silna skala, tam stoji ta silna skala, tam stoji ta silna skala, tam gori leži sv. Šemberjevs, tam gori leži sv. Šemberjevs, tam gori leži sv. Šemberjevs, prišla je Mati božja Marija Devica, prišla je Mati božja Marija Devica, prišla je Mati božja Marija Devica, da zemski črv tebi ne more nič škodovati, da zemski črv tebi ne more nič škodovati, da zemski črv tebi ne more nič škodovati.« Nato se zmolijo trije očenaši tako, da se vsaka beseda po trikrat zgovori n. pr. Oče, oče, oče, naš, naš, naš, kateri, kateri, kateri itd. Nato je treba tri koščke kruha vzeti, čez nje je treba trikrat znamenje sv. križa napraviti in nato dati pičenemu človeku ali živini snesti.

Razni mazači so svojim pacientom tudi kri puščali na roki med zapestjem in komolcem, in sicer kar z žepnim nožem, samo da je bil dobro nabrušen. Veliko takih pacientov si je ob takem puščanju krvi radi umazanega noža kri zastrupilo. Zadnje čase se je to mazaštvo popolnoma opustilo.

5. Uroki.

Ivan Dren, posestnik v Ponikvah, pripoveduje: »Ko sem bil še majhen deček v starosti od 6 do 10 let, sem imel staro mater, ki je pestovala moje mlajše bratce. Torej pred 50 leti so hodile k moji babici v vas sosede, ki so tudi pestovale svoje vnuke in vnukinje. Prišlo jih je po 5 ali še več vsak dan v vas. In tiste stare žene so se tedaj pogovarjale o različnih stvareh, ki so jih doživele tekom svojega dolgega življenja. Bile so to ženice, stare okrog 80 let. Jaz sem te govorice sosed poslušal z odprtimi usti in zato sem si veliko zapomnil, ker imam dober spomin.

Pogovarjale so se te ženice o urokih, da je ta ali oni dobil uroke, da je imel kak človek tako hud in srep pogled, da je tisti, katerega je pogledal, takoj dobil uroke. Te so zdravili tako, da so oglje v kaki posodi pogasili z vodo. Uročni človek se je moral držati nad ta dim, ki je uhajal iz pogašenega oglja. To je pomagalo, da ga je nehala boleti glava.

Iz pogovorov naših babic sem zvedel, da so taki ljudje na svetu, ki znajo vsako reč »narediti«, t. j. prevzročiti vsako bolezen. Lahko napravijo, da je človek ves sključen ali da človeka »grize« po trebuhu, da človek postane bebast itd. Tisti človek »vedež vseznal« naredi svojo čarovnijo kje na kakem potu, na cesti ali na kakem porobku obcestnega drevesa. Če se je potem človek vsedel na tak štor, je vselej dobil tisto bolezen, katero je mislil oni, ki jo je začaral v štor. Zato se mora po mnenju babic na vsak porobek odsekanega drevesa napraviti s sekiro tri zaseke. Na tako zaznamovanem porobku ne more noben vedež nič narediti. To navado iz nekdanjih časov imajo naši možje še dandanašnji, namreč da na vsako debelejšo deblo, ki ga podžagajo, napravijo na porobek 3 zaseke. Sedanji rod ne ve več, kaj to pomeni. Ne vedo kaj pomeni rimska št. III«

Gozdni delavci imajo navado, da drevesu, ki je padel in molijo veje kvišku, dotične veje takoj s sekiro lepo na gladko posekajo, da bi se ne prišle na dotične kvišku štrleče veje mučit duše iz vic. To verujejo nekateri še dandanes. Otrok lahko dobi do 16 tedna po rojstvu neke vrste uroke, ki se pojavijo v obliki driske. Ako pride kdo zvečer v mraku v hišo, pravijo, da prinese »mrak« ali da postane otrok radi tega »mračen«. Tudi k otrokovim plenicam in povojem ne sme noben tuj človek priti

v bližino ob mraku. V sobi se ne sme približati ne otroku in ne njegovemu perilu. To verujejo še dandanes.

6. Flajštri.

Nekdaj so igrali veliko vlogo flajštri, ki so jih dajali zdravniki ljudem zoper različne bolezni. Nekateri so pa ljudje sami kupovali v prodajalnah, ki so jih imele vedno na zalogi. Dandanes se nikjer več ne dobi flajšter po trgovinah.

Najbolj v navadi je bil tako zvani »cingflajšter«, ki se je rabil zoper vsako bolezen. Kamor ga je bolnik prilepil, mu je zlo skupaj zvlekel, kar je povzročilo velike bolečine. Težko so ga odtrgali od kože, ker se je močno prijel.

Bili so še razni drugi flajštri. Imeli so tudi domače flajštre, ki so jih doma sami naredili, n. pr. flajšter iz lanenega semena. Laneno seme so v možnarju stolkli in potem skuhalo, ga deli vročega na platneno krpo in flajšter je bil gotov. Ta flajšter so uporabljali, ako se je komu kaj »zбирalo«.

Otrokom, odraslim tudi še sedaj, ako se kaj zbira ali, kakor ljudje pravijo, ako ima »pasji poštrkavec«. Za tako bolezen napravijo gospodinje flajšter iz kisle smetane, pomešane z rženo moko. To zmes polože na platneno krpo in z njo ovijejo boleče mesto. Ta flajšter zelo dobro de otrokom, ker lepo hladi. Gnoj se hitro zbere. Ko se ta flajšter segreje, se mora spet menjati, in to tako dolgo, da izteče ves gnoj.

7. Kapanje.

V Dobrépoljski dolini ni tekoče vode. Zato so se hodili kopat v Rašico v Ponikve ali še dalje do vasi Rašice. Stari ljudje niso veliko držali na kapanje. Mladina pa se je vselej rada kopala, posebno iz Ponikev, kjer imajo tekočo vodo. Vsak šolar je znal plavati. Starejši ljudje se kopljejo le bolj v redkih primerih, n. pr. ob mlačvi, ko so se v skednju močno zaprašili in gredo potem zvečer, da se omijejo v Rašici in se znebe nadležnega prahu. To delajo samo moški, odrasle ženske se ne gredo nikoli kopat. V novejšem času so si nekateri napravili kopalne kadi, da se lahko doma kopljejo in umijejo v mrzli ali topli vodi.

V najnovejšem času je Zavod sv. Terezike v Ponikvah postavil ljudsko kopališče s prhami in kadmi, tako da je sedaj vsakemu možno skopati se.

8. Slepíč.

Nekdaj so ljudje umrli za slepičem, pa niso vedeli, zakaj. Ko je bolnik začutil hude bolečine v trebuhu, so mu takoj segreli opeko in mu jo dali na boleče mesto. Seveda mu to vse skupaj ni nič pomagalo. V nekaj dneh je umrl v hudih bolečinah. Ljudje so navadno rekli, da si je tak človek črevo »prevrgel«, t. j. da se je v črevesu »zlek« naredil, ki je potem povzročil smrt. Pravega vzroka ni nihče vedel.

Ljudje so rekli tudi, da ga je »ujelo«. Dandanes gre vsak tak bolnik takoj v bolnico, kjer mu življenje rešijo, samo, če je še pravočasno prišel.

9. Kako so celili rane.

Ako se je kdo vsekali s sekiro ali se ranil s koso ali s kako drugo stvarjo, so mu najprej rano umili z mrzlo vodo. Ako se pa kri ni hotela ustaviti, so na rano navezali pajčevine ali konjskih fig, da se mu je kri ustavila. S temi obkladki so res ustavili kri, a velikokrat se je zgodilo, da si je bolnik zastrupil kri, kar je povzročilo velike bolečine in mnogokrat celo smrt.

Rane so se celile tudi z arniko, s starim salom. Delali so neki flajšter iz čebulinih listov, ki so jih stolkli skupaj s starim salom in potem s to mažo namazali platneno krpo in jo položili na rano. Tako mazilo še danes uporabljajo in res potegne gnoj ven in rano tako lepo očisti in tudi precej hitro zaceli. Na rano devajo, ako nič drugega nimajo, v mrzli vodi namočeno platneno krpo. Pokladajo tudi trpotec, ki raste po potih in na stezah. Dandanes že vsak človek gre z rano k zdravniku, ki mu jo ozdravi.

10. Svetniki pomočniki v raznih boleznih.

Ljudje se priporočajo v vseh boleznih Materi božji in raznim svetnikom za pomoč.

Mater božjo kličejo na pomoč v vsaki bolezni. Zelo radi izgovarjajo v hudih bolečinah besede: »Jezus, Marija, pomagajta mi!« V bolezni se radi zaobljubljajo na Marijina božja pota, kakor na Brezje, na Kopanj, na Veliko Slevico in še na razne druge cerkve v bližnji in daljni okolici. Te obljube vselej gotovo izpol-

nijo. Zato se vidi v poletnem času ob nedeljah nekaj romarjev iz Dobrépoljske doline, ki gredo na Brezje po zaobljubi se zahvalit ali prosit zdravja.

Tudi k sv. Roku se radi priporočajo in ga prosijo pomoči, zlasti za bolne noge. Vsako leto je videti dne 16. avgusta na njegov god in v nedeljo po njegovem godu cele množice častilcev na hribčku pri Vel. Laščah, kjer se priporočajo njegovi priprošnji in se mu zahvaljujejo za dobljeno zdravje.

Tudi sv. Antona Padovanskega radi časte in kličejo na pomoč v raznih boleznih pri ljudeh in pri živalih. K njegovemu svetišču na Zdenski rebri so od nekdaj radi romali in še sedaj radi romajo iz domače in iz sosednjih župnij. V zahvalo za uslišane prošnje prinašajo sv. Antonu denarne zneske pa tudi razno suho svinjino, zlasti krače in pa kuhano maslo.

Sv. Luciji se priporočajo za pomoč v očesnih boleznih. Radi romajo na božjo pot na Doleh v Poliški fari. Vsako leto na rožnovenško nedeljo je tu nekaj romarjev iz dobrépoljske fare, ki si umivajo oči v studencu pod kapelico, ki je poleg cerkve. Iz tega studenca nekateri celo vzamejo v steklenicah vodo domov, da si potem še doma v raznih očesnih boleznih izmivajo oči.

Sv. Polona je pomočnica v boleznih zob. Zato se tudi k tej svetnici naši ljudje radi zatekajo in molijo k njej, da bi jim olajšala zobne bolezni ali jih odvrnila.

Ljudi, ki jih radi zobje bole, imajo še enega mogočnega zavetnika zoper to bolezen, in sicer križanega Jezusa samega. Za odvrnjenje zobnih bolezni molijo nekateri na Veliki petek pred sončnim vzhodom pet očenašev, pet zdravamarij, ker so vojaki in rabeljni našega Gospoda Jezusa Kristusa po zobeh bili. Ljudje so trdno prepričani, da to gotovo pomaga.

K sv. Ani molijo zlasti ženske, ki jim je mogočna priprošnjica pri raznih ženskih boleznih. Posebno pri porodih molijo za srečen izid, nerodovitne pa prosijo, da bi dobile otroke. Ženske rade romajo k Sv. Ani nad Ribnico ali k Sv. Ani v Višnjo goro, da bi dosegle po priprošnji sv. Ane svoj namen.

Sv. Valentin je pomočnik v raznih boleznih, zlasti zoper božjast pri majhnih otrocih. Božjast imenujejo tukaj »notranjico«. Kot posebno dober pripomoček smatrajo to, da od njegovega kipa v cerkvi odrežejo zadaj, da se kipu ne pozna, nekaj treščic, katere denejo potem na žerjavico. Z dimom od tega lesa

pokade bolnega otroka. V to imajo vse naše ženske veliko zaupanje in so prepričane, da gotovo pomaga. Zato matere, ki imajo tako bolne otroke, vedno prosijo cerkovnika, da naj jim gre odrezat nekaj lesa od kipa sv. Valentina, tako da je njegov kip v podružnici sv. Florijana v Ponikvah zadaj že ves zrezan.

Sv. Erazem je pomočnik zoper bolezní trebuha, ki jo tukaj imenujejo »grizenje« ali »ujedanje«. Sv. Erazma časte menda zato, ker so mu čreva izmotali iz trebuha na motovilo. Temu svetniku se naši ljudje radi priporočajo. Tudi na njegovo božjo pot se zaobljublajo, namreč k sv. Erazmu v Soteski ob Krki onkraj Žužemberka.

Sv. Blaža časte in se mu priporočajo zoper bolezní grla. Od nekdanj so hodili ljudje, ki so radi v grlu bolni, na njegov praznik v Ljubljano v frančiškansko cerkev po Blažev žegen, kjer so ga frančiškani delili vsako leto. Sedaj pa ta Blažev žegen deli skoro vsak župnik na sv. Blaža dan in ni treba ljudem več hoditi v Ljubljano.

Sv. Martin je velik pomočnik v različnih boleznih. Zato po naših hišah zvečer pri molitvi sv. rožnega venca dodajo očenaš in zdravamarijo v čast sv. Martinu za zdravje pri živini in družini.

Sv. Jožefu se tudi kaj radi priporočajo v raznih boleznih, zlasti pa za srečno zadnjo uro.

K sv. zdravnikoma Kozmu in Damjanu na Krki kaj radi molijo in hodijo tja na božjo pot. Posebno se drže te navade ljudje iz škocjanske župnije, od koder hodijo vsako leto v večjih skupinah na božjo pot na Krko.

K presv. Srcu Jezusovemu se ljudje zatekajo v raznih dušnih in telesnih stiskah. Družine se mu posvete vsako leto. Mnogi bolniki molijo in kličejo na pomoč presveto Srce.

Novejši čas se ljudje priporočajo sv. Tereziji Deteta Jezusa, posebno odkar obstoji zavod v Ponikvah, posvečen tej svetnici. Pa tudi v vsaki župni cerkvi je oltar ali kip sv. Terezike in je nje češčenje jako razširjeno.

Resumé.

La médecine populaire dans la vallée de Dobrépolje.

A. Mrkun, curé, décrit les pensées du peuple de sa paroisse, qui est située en Basse-Carniole (au Sud de Ljubljana), sur les origines des différentes maladies, et sur les moyens thérapeutiques employés contre ces maladies.

